

TÜRKÇÜLÜYƏ QARŞI APARILAN ERMƏNİ TƏBLİĞATININ TARİXİ ƏNƏNƏLƏRİ

Murteza Hasanoglu*
Nesrin Süleymanlı**

ÖZ

Təxminən XIX əsrin sonlarından başlayaraq dövrümüzə qədər müxtəlif vaxtlarda Osmanlı Türkiyəsində və Cənubi Qafqazda baş verən erməni millətçi təcavüzkarlıq faktlarını nəzərdən keçirərkən onların arasında bir metodoloji oxşarlıq olduğunu görmək mümkündür. Başqa sözlə, uzun illər ərzində ermənilər tərəfindən həyata keçirilən təcavüzkarlıq aktlarının hansı niyyətlə başlanmasında, necə başlamasında və hansı vasitələrdən istifadə edilməsində açıq erməni dəstixətti vardır. Bir tərəfdən bu təbiidir. Çünki erməni millətçi təcavüzkarlığının mahiyyətində dayanan niyyətlər tarixən ifratlığı ilə seçilib və onların reallaşdırılmasında da bir tarixi təcrübə formalaşmışdır. Qarşıya qoyulan niyyətlərin ifratlığı və istisnalığı həmin təcrübənin əsasını təşkil edir və erməni millətçiləri həmin ifrat niyyətlərindən əl çəkməyincə bu tarixi təcrübənin inkişaf edəcəyi və tarixi ənənənin davam etdiriləcəyi də gözləniləndir.

Anahtar Kelimələr: Erməni təbliğatı, Erməni təcavüzkarlığı, ifrat milliyətçilik, Osmanlı Türkiyəsi, Cənubi Qafqaz

ABSTRACT

Since the end of 19th century up to the present day, considering the Armenian nationalist aggression in the South Caucasus and in the Ottoman Empire, there has seen methodological similarities between them. The acts of aggression carried out by Armenians for many years starting in the faith, an initiation use of tools are open to the Armenian style. On the one hand, this is natural. Because of the nature of aggression of the Armenian nationalists and their implementation, it has been selected by their extreme aim, which is later formed a historical experience. Extreme alleged intentions and exclusion are the basis of the experience and, it seems, unless the extreme intentions have not been yet removed by Armenian nationalists, this historical experience and historical tradition will continue to grow as expected.

* Doç. Dr., Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı Devlet İdarecilik Akademisi Öğretim Üyesi, Azərbaycan, ORCID: 0000-0003-3734-4045, m_hasanoglu@yahoo.com.tr.

** Dr., Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı Devlet İdarecilik Akademisi Öğretim Üyesi, Azərbaycan, ORCID: 0000-0001-5577-2268, nasrin.suleymanli@gmail.com.

Keywords: Armenian propaganda, Armenian aggression, extreme nationalism, Ottoman Turkey, South Caucasus.

Erməni təcavüzkarlığının aparıcı xətlərini təşkil edən ənənəvi məsələlərin öyrənilməsi ilə həm erməni təcavüzkarlığını əhatə dairəsini proqnozlaşdırmaq olar, həm də bu təcavüzün qarşısının alınması üçün müvafiq siyasət formalaşdırmaq olar.

İlkin təhlillər əsasında həmin tarixi ənənəçiliyin üç istiqamət üzərində qurulması qənaətinə gəlmək olar. Onlar: 1) erməni ifrat millətçiliyi; 2) erməni terroru və 3) erməni təbliğatıdır. Ola bilsin ki, tarixin qeyd olunan kəsiyində baş verən erməni təcavüzkarlığı zamanı bu məsələlər öz qoyuluşunun əhatə dairəsi, istifadə olunan vasitələrin miqyası və ümumən icrası zamanı müəyyən fərqliliklər özünü göstərə bilər. Lakin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mənzərəsi bir daha göstərdi ki, erməni təcavüzkarlığı tarixi ənənəçiliyini qoruyub saxlamaqdadır.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında aparılan informasiya-təbliğət fəaliyyətində də erməni ənənəçiliyini özünü qabarıq şəkildə nümayiş etdirir. Əslində, erməni təbliğatı erməni millətçiliyinin ifadəsinin əsas vasitələrindən biridir və ona görə də erməni millətçi-təcavüzkarlığının təşəkkül tapdığı ilk gündən uyğun informasiya-təbliğət işlərinin qurulmasına xüsusi diqqət yetirilir. Bunu XIX əsrin ikinci yarısında Avropada erməni məsələsinin gündəliyə gətirildiyi dövrdən də görmək mümkündür. Bu prosesdə erməni təbliğatının genişləndirilməsi erməni millətçi-təcavüzünün fəallaşmasının ilkin mərhələsi kimi özünü göstərir.

Tarixdən məlumdur ki, hələ 1885-ci ildə, yəni Osmanlı Türkiyəsi ərazisində erməni millətçi təcavüzkarlığının qanlı səhifəsi açılmamışdan əvvəl Avropada və Amerikada erməni millətçi təbliğatının genişlənməsi baş verdi. Yerli ermənilər və eləcə də bura axışmaqda olan ermənilər Avropanın və Amerikanın diqqətini özlərinə cəlb etmək üçün orada təşkilatlar yaratdılar, qəzet və jurnallar təsis etdilər, müxtəlif tədbirlər keçirdilər. Təsis olunmuş mətbuat orqanları bir tərəfdən ermənilərin tarixi, digər tərəfdən də Osmanlı Türkiyəsinin ermənilərə qarşı "dözülməz" siyasəti haqqında yazılarla dolduruldu, Avropa və Amerikanın siyasi dairələrində, ictimai fikrində erməni məsələsinin şişirdilməsinə təkan verildi (Azərbaycan tarixi sənədlər 1990:154). Bu təbliğatın genişləndirilməsi ilə fəaliyyətin sonrakı mərhələsi üçün Avropada zəmin yaradılmaqla bərabər, həm də Avropanın dəstəyinin qazanılmasına cəhd göstərildi.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanğıcında da oxşar mərhələdən keçdiyi göz qarşısındadır. Məhz millətçi təbliğatın genişləndirilməsi Dağlıq Qarabağ ətrafında daha ciddi proseslərə keçilməsinin başlanğıcı oldu. Bunun nəticəsində problem kifayət qədər aktuallaşdırıldı, millətçi ruh ümum-erməni psixozuna çevrildi, dünya erməni birliyi və bu birliyin havadarları hərəkətə gətirildi. Problem dərinləşdikcə təbliğət işlərinə diqqət xüsusilə artırıldı. Bu problem fonunda yaranmaqda olan millətçi erməni təşkilatları

erməniliyi də səfərbər etmək üçün əl atdıqları əsas vasitə də məhz təbliğatının erməni maraqları üzərində qurulması oldu.

Birinci Dünya Müharibəsi illərində və Rusiyanın dağılması dövründə bölgədə və ətrafında yenidən partlayan erməni millətçi qırğınları da kifayət qədər informasiya-təbliğat təminatına malik idi. Bunun üçün erməni millətçiləri və konkret olaraq erməni millətçilərinin əsas təmsilçisi olan Daşnaksütyun partiyası tərəfindən konkret işlər görüldü. Daşnaksütyun partiyasının 1907-ci ildə keçirilmiş 4-cü qurultayından sonra yerlərdə xüsusi təbliğatçılar xumbası təşkil edildi, böyük şəhərlərdə mədəni-təşviqat cəmiyyətləri, mətbuat təşkilatları yaradıldı. Adları çəkilən qurumlar ictimai-mədəni qurumlar adı altında hakimiyyət orqanlarının razılığı ilə açılsa da əsas məqsədləri məhz erməniləri türklərə və azərbaycanlılara qarşı milli qırğınlara hazırlamaq idi (Daşnaki 1990: 6-17).

1905-ci ildə Qarabağda və Azərbaycanın digər ərazilərində başlamış erməni-müsəlman qırğınlarını araşdıran B.F.Mayevski yazırdı ki, erməni millətçi təcavüzkarlığının qızıqdırılmasında erməni mətbuatının xüsusi rolu vardır. Bu mətbuatın qeyri-viddani fəaliyyəti nəticəsində erməni xalqı erməni təbliğatçılarının oyunlarından baş açə bilmədilər. Məhz mətbuatın fəaliyyətinin nəticəsində ermənilərin əməlləri haqqında həqiqətlər qalın yalan qatı ilə örtüldü, mətbuat xalqın iradəsinin ifadəçisinə çevrilmədi. Müəllifə görə, bu və ya digər fikrin və ideyanın mətbuata çıxarılması və oxuculara çatdırılması elə də qorxulu deyildi. Lakin mətbuata həqiqətlə əlaqəsi olmayan faktlar, məqalələr və fikirlər çıxarılsa və oxucuların da bu qondarma faktları qəbul etməkdən başqa bir seçimi qalmırsa, bu, təbliğat üçün qorxulu haldır. Cəmiyyət mütəmadi olaraq eyni fikir və ideyalarla qarşılaşmalı olursa və cəmiyyətin əhval-ruhiyyəsi də bu ruhda köklənməli olurdusa, onda yalan da həqiqət kimi qəbul oluna bilərdi. Erməni xalqı da məhz belə bir seçimlə üz-üzə qalaraq dezinformasiyaların ağırlığına dözməli olmuşdu. V. F. Mayevski daha sonra əlavə edirdi ki, son illər ərzində erməni mətbuatında erməni millətçilərinin proqramı ilə səsleşməyən yazılara rast gəlmək mümkün deyildi. Başqa sözlə erməni mətbuatı elə bir nəzarət altına alınmışdı ki, orada erməni təcavüzkar-millətçi ideyaları ilə səsleşməyən yazılar özünə yer tapa bilməzdi. Müəllifin fikrincə, erməni məsələsi haqqında erməni mətbuatında yalan və qızıqdırıcı ideyaların geniş təbliğ edilməsi, bütünlükdə erməni xalqının düşüncəsini zəhərləmiş və erməniləri doğru yoldan azdırmışdı. Bu isə ermənilər arasında anarxiyaya, sonsuz bədbəxtliklərə yol açmışdı (Maevskiy 1993: 36-38).

V. F. Mayevskinin sonrakı müxtəsər təsvirləri də Dağlıq Qarabağ ətrafında aparılan erməni millətçi təbliğatını çox xatırladır. Onun yazdığına görə, XIX əsrin sonlarında erməni təbliğatçılarının öz yurddaşlarının Osmanlı Türkiyəsində dözülməz şəraitdə olmaları barədə təbliğat aparmalarının nə dərəcədə doğru olmasından çoxlarının xəbəri yox idi. Bu halda ermənilərin milli təəssübkeşlik hissələri aparılan ermənipərəst təbliğata inanmağa sövq edirdi. Mövcud həqiqətlər haqqında məlumatların mətbuata çıxarılması im-

kanı isə yox idi. Gizli erməni təşkilatları onların niyyətlərinə uyğun gəlməyən yazıların və məlumatların açıqlanmasının qarşısını qətiyyətlə alırdılar. Bunun üçün onlar qətiyyətli addımlara da əl atırdılar. Erməni millətçilərinin siyasəti və təbliğati ilə razılaşmayanları və buna qarşı açıq etiraz edənlər ciddi cəzalar gözləyə bilərdi. Başqa sözlə, sadə ermənilərin millətçi ideyalara qarşı çıxmaq hüququ yox idi. Ona görə, müəllif bu qənaətə gəlirdi ki, sadə erməni camaatı erməni millətçi təbliğat maşınının terroruna məruz qalmışdı (Maevskiy 1993: 36-38).

1918-ci ildə Qarabağda baş verən erməni təcavüzkarlıqlarını yaxından izləyən ingilis jurnalisti Skotland Liddel də bildirirdi ki, ermənilər dünyada ən yaxşı təbliğatçılardır. Bu səviyyəyə onlar birdən-birə deyil, bir neçə illər ərzində əldə etdikləri təcrübə ilə gələ bilmişdilər. Düzdür, müəllif ermənilərin mənəvi keyfiyyətlərinin də qonşu xalqların nifrətinə səbəb olduğunu qeyd edirdi. O əlavə edirdi ki, Avropa və bütün dünya onların təbliğatına inanır. İngilis jurnalisti Qarabağda baş verən bütün bəlalərin kökünün məhz erməni millətçi təbliğatının nəticələri ilə əlaqələndirirdi. Müəllifin fikrincə, ermənilər və azərbaycanlılar dinc həyatlarını davam etdirməyə hazırdırlar. Lakin erməni təbliğatçıları buna imkan vermirlər. Erməni təbliğatçılarının təxribatçı fəaliyyəti bu iki xalqın arasına qırğınlar salmışdır. Bu təxribatçı və qızıqırdıcı təbliğatın genişləndirilməsində isə Liddel erməni qəzetlərinin saxta məlumatlarla qızıqırdıcılıq fəaliyyəti aparmasının əsas rol oynadığını və belə təxribatların elə ermənilərin özlərinə də fayda gətirmədiyini yazırdı (<http://karabakh-doc.azerall.info/ru/arxdoc/ad020.htm>).

İstər XIX əsrin sonlarında, istərsə 1905-07-ci illərdə Qarabağda milli qırğınların başlanmasında, istərsə də Dağlıq Qarabağ münacişəsinin başlanmasında və onun təbliğatının qurulmasında da oxşar ssenariyi müşahidə etmək mümkündür. İlk növbədə anti-azərbaycan və antitürk təbliğatının başlanmasının erməni klassik dəsti-xətti bu hadisələrdə də özünü göstərmişdir. Bunu erməni təcavüzkarlığının mahiyyətini araşdıran tədqiqatçılar da təsdiq edirlər. Həmin klassik dəsti-xətt ondan ibarətdir ki, erməni millətçiləri geniş təbliğat hay-küyünün yaradılması üçün ilk növbədə öz soydaşlarını müəyyən şəraitdə qurban verirlər və bununla da əməli fəaliyyətə keçmək üçün bu erməni əzabkeş "qurbanlardan" təbliğat materialı kimi istifadə etməyə başlayırlar.

Amerikalı alimlər Castin Makkarti və Karolin Makkarti XIX əsrin sonlarında Osmanlı Türkiyəsi ərazisində baş verən erməni qırğınlarının tarixini araşdıraraq ermənilərin belə bir ssenariyə tez-tez əl atdıqlarını müəyyənləşdirmişdilər. Ermənilər anlayırdılar ki, avropalıların diqqətini özlərinə cəlb etmədən hər hansı bir nəticəyə nail ola bilməyəcəklər. Bunun üçün isə erməni millətçiləri ilkin olaraq erməni əhalisinin azlıq təşkil etdiyi məntəqələri seçir və həmin məntəqələrdə müsəlman əhalinin üzərinə hücum çəkir və çoxlu fəlakətlər törədirdilər. Bu zaman erməni millətçiləri bilirdilər ki, qəzəblənən yerli əhali qonşuluğunda olan ermənilərdən qisas almağa çalışacaq və azlıqda olan erməni əhali bu qisasın qarşısını almağa gücü çat-

mayacaqdi. Nəticədə yerli ermənilər itki verməli olacaqdi ki, erməni millətçilərinə də elə bu lazım idi. Bununla da erməni əhalisinə qarşı milli qırğınlar törədilməsi, ermənilərin təcavüzə məruz qalması, köməksiz ermənilərin qırılması və müsəlmanların vəhşilikləri haqqında informasiya təbliğat kampaniyası başlanırdı (Castin və Karolin 1996: 56).

Ermənilərin bu dəsti-xəttə malik olmasını digər müəlliflər də təsdiq edirlər. Məsələn, bildirilir ki, XIX əsrin sonlarında və XX əsrin əvvəllərində erməni daşnakları tərəfindən həyata keçirilən qırğınlar zamanı erməni silahlıları bu və ya digər yaşayış məntəqəsinə daxil olaraq bombalar partladır, silahlarını işə salır, müsəlman əhalinin nümayəndələrini qətlə yetirir, sonra da aradan çıxırdılar. Erməni qiyamçılarının bu vəhşiliklərinin cəzasını isə yerli erməni əhalisi çəkməli olurdu. Qeyd olunurdu ki, oxşar dəst-xətt Zaqafqaziyada da təkrar olunurdu (Azərbaycan tarixi sənədlər 1990: 156).

İngilis jurnalisti Skotland Liddel də qeyd edirdi ki, müsəlmanlar üzərinə hücum edən ermənilər onların qisas ilə rastlaşırdılar və sonra da təbliğat kampaniyasına başlamaqla "məzlum" ermənilərə dəstək və rəğbət qazanılmasına cəhd göstərirdilər (Liddel, "Voyna s musul'manami").

1988-ci ilin fevral ayının sonlarında Sumqayıtda yaradılmış iğtişaşlar da yuxarıda haqqında danışılan klassik erməni dəst-xəttinin təzahürüdür. Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması istiqamətində dünya ictimaiyyətinin, Avropa və Amerika siyasi qüvvələrinin diqqətini və dəstəyini cəlb etmək üçün erməni millətçiləri belə bir təxribata və ardınca da geniş anti-azərbaycan təbliğatına əl atdılar.

Çirkin niyyətlərinə nail olmaq üçün erməni millətçiləri azərbaycanlılar arasında yaşayan öz soydaşlarını qurban verməkdən çəkinmədilər. Milləyətcə erməni olan Eduard Qriqoryan Sumqayıtda həyata keçirilən qarışıqlıqlar zamanı şəxsən 5 ermənini qətlə yetirmiş, bir-neçə erməni xanımını isə kütlə qarşısında zorlamışdı (Sumqayıt hadisələri. [http://az.wikipedia.org/wiki/Sumqay%C4%B1t_hadis%C9%99l%C9%99ri_\(1988\)](http://az.wikipedia.org/wiki/Sumqay%C4%B1t_hadis%C9%99l%C9%99ri_(1988))).

Sumqayıt hadisələrinin baş verməsi ilə Azərbaycana qarşı total şəkildə informasiya-təbliğat müharibəsi başladı. Erməni millətçiləri, erməni kilsəsi və erməni diasporu bütün potensialını anti-azərbaycan təbliğatının genişləndirilməsinə istiqamətləndirdi. Bu təbliğatın əsas məzmununu da "əzabkeş" ermənilərin Azərbaycanda qırğınlara məruz qalması, ermənilərin azərbaycanlılarla birgə yaşayışının mümkün olmaması, Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasının zəruriliyi, Dağlıq Qarabağda erməni milli-azadlıq hərəkatının boğulması və s. kimi cəfəng fikirlər təşkil edirdilər Başqa sözlə böyük təbliğat kampaniyasına bəhanə əldə etmək üçün öz soydaşlarını qırğına vermək ənənəsi müasir dövrdə də erməni millətçilərinin güvəndiyi etibarlı metodlardan biri oldu.

Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin əvvəllərində Qarabağda milli zəmində qırğınların başlanması üçün də ermənilər bu metoddan istifadə etmişdilər. Məlumdur ki, 1905-ci ilin avqust ayının 16-da bir dəstə erməni silahlısı Şuşanın İrəvan darvazası hündəvərində bir ermənini qətlə yetirdilər. Sonra

da onun meyitini erməni məhəlləsinə sürüyərək böyük hay-küy qaldırdılar, dad-fəryad qopararaq ermənilərə qarşı kütləvi hücumların başladığını öz soydaşlarının beyninə yeritməyə başladılar. Bununla erməni millətçiləri Şuşanın erməni məhəlləsində ələmi bir-birinə vurdular və müsəlman əhaliyə qarşı qırğınlara başladılar (Fəna 2009: 13).

Şuşa şəhərində erməni millətçiləri tərəfindən başlanan qırğınların ikinci mərhələsi 1906-cı ilin iyul ayına təsadüf edir. Yeni qırğınların başlanması üçün ermənilər hərtərəfli hazırlıq görsələr də, bəhanə kimi yenə sınıq metoda əl atdılar. Bu dəfə də onlar bir ermənini qətlə yetirərək meyidini azərbaycanlılar yaşayan məhəlləyə atdılar. Sonra da məlum sənəri üzrə erməni təbliğatı, hay-küyü geniş vüsət aldı və azərbaycanlıların qırılması üçün ictimai-psixoloji fon yaradıldı (Nəvvab 1993: 28).

Erməni millətçiləri öz klassik metodu ilə başladıkları milli qırğınları arzusunda olduqları nəticələrlə başa vurmadıqda belə, ondan məharətlə öz təbliğatları üçün istifadə edirdilər. İngilis jurnalisti S.Liddel haqlı olaraq qeyd edirdi ki, bu zaman ermənilər bir tərəfdən, ümumiyyətlə bir etnik toplum kimi təzyiqlərə, təqiblərə məruz qaldıqları haqqında hay-küy qaldırır, bir tərəfdən də öz millətçiliklərinin qurbanı olan erməni itkilərindən təbliğat kampaniyasının aparılmasında istifadə edirdilər. S.Liddel çox dəqiqliklə müşahidə edə bilmişdi ki, öldürülmüş erməni millətçi erməni təbliğatı üçün çox qiymətli təbliğat materialıdır. O əlavə edirdi ki, məsələyə lazım olan kimi yanaşıldığı təqdirdə erməni ölüsü erməni təbliğatının aparılmasına çox böyük fayda verə bilər. Onun bu qənaətini Qafqaz İslam Ordusunun komandanı olmuş Nuru paşa da bölüşürdü. Nuru paşa da qeyd edirdi ki, müxtəlif şəraitdə dünyasını dəyişmiş olan ermənidən az qala təzyiqlər nəticəsində öldürülmüş erməni kimi istifadə olunurdu (<http://kara-bakh-doc.azerall.info/ru/arxdoc/ad023.htm>).

Görmək çətin deyil ki, bu təcrübə bütünlüklə Dağlıq Qarabağ müstəvisinə də keçirilmişdir. 1988-ci ildən başlayaraq ermənilərin və onların havadarlarının kütləvi informasiya vasitələrində Dağlıq Qarabağ ermənilərinin sıxışdırılması, təzyiqlərə məruz qalması haqqında yüzlərlə material görmək mümkündür. Hadisələrin elə ilk günlərindən Dağlıq Qarabağ ermənilərinin silahlandırılması və azərbaycanlı əhaliyə qarşı zor işlədilməsi məlum faktdır. Lakin bu qeyri-qanuni silahlanmaya və qeyri-qanuni silahlı qurumların fəaliyyətinə qarşı göstərilən hər bir müqavimət də ermənilərin sıxışdırılması, onların təqib edilməsi kimi dəyərləndirilirdi. Baxmayaraq ki, məhz qeyri-qanuni erməni silahlı dəstələrinin tərksilah edilməsi üçün 1990-cu il iyul ayının 25-də SSRİ prezidenti tərəfindən "SSRİ qanunvericiliyində nəzərdə tutulmamış silahlı dəstələrin yaradılmasını qadağan etmək və qanunsuz silah saxlandığı halda onu geri almaq haqqında" fərman imzaladı. Onun icrası ilə bağlı 1991-ci ilin aprelində Xanlar rayonunun Çaykənd kəndində həyata keçirilən təmizləmə əməliyyatı ermənilər qarşı təzyiq və təqib kimi böyük hay-küyə səbəb oldu. Yalnız internetdə "Koltso" əməliyyatı üçün axtarış verməklə erməni təbliğatının məhsulu olan yüzlərlə belə yazıya rast

gəlmək mümkündür (<http://sumgait.info/ring/seda-vermishheva/karabak.h.deportation-1.htm>; <http://artsakwebcombat.am/forum/forumdisplay.php?f=86>; ru.wikipedia.org/wiki/операция_колцо_1991).

Hələ 1906-cı ildə V. Mayevski ötən 15-18 il ərzində erməni qəzetlərində, mətbuat səhifələrində, erməni təbliğatçılarının çıxışlarında səslənən mövzuları ümumiləşdirərək onların daha çox aşağıdakı istiqamətlərdə qruplaşdırılması qənaətinə gəlmişdi:

1) Ermənilər Türkiyə rejiminin ağır yükü altında zülm çəkməsi haqqında erməni təbliğatı;

2) Rusiya hakimiyyətinin dözülməz ədalətsizliyi nəticəsində ermənilərin Rusiyada da zülmə məruz qalması haqqında erməni təbliğatı. Guya məhz buna görə də ermənilərin öz mədəni həyat maraqlarını qorumaq məcburiyyətində qalıblar ki, heç olmasa hakimiyyətlə açıq mübarizədə özlərinə insan kimi yaşamaq hüququnu mətin etsinlər (Maevskiy 1993: 36-38).

Bir əsrdən də çox bundan qabaq söylənmiş bu fikirlər erməni təbliğatının bugünkü mahiyyətini doğru əks etdirir. Həmin fikirlərdə Türkiyə və Rusiya yerinə Azərbaycan sözü yazılsa, onların hazırkı dövrdə erməni təbliğatının tarixi ənənələr üzərində qurulduğunu görmək mümkündür. Başqa sözlə erməni millətçi təbliğatının sınaqdan keçirilmiş ənənələri yeni şəraitdə də erməni millətçilərinin xidmətindədir.

V. Mayevski öz əsərində erməni təbliğatının yuxarıdakı iddialarının doğru olub-olmadığına da toxunur və bildirir ki, bu heç də belə deyildir. Çünki nədənsə yalnız erməni təbliğatçıları və onların çağırılmamış himayədarları ermənilərin sıxışdırılması, milli təzyiqlərə məruz qalması haqqında yazırlar. V.F.Mayevskinin çox dəqiqliklə müşahidə etdiyi bu mənzərə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin timsalında eynilə təkrar olunmaqdadır. Azərbaycan ərazisində nədənsə yalnız ermənilər etnik təcavüzə məruz qaldığı barədə hay-küy qaldırırlar, halbuki Ermənistan ərazisində yaşayan azərbaycanlıların da belə bir öz yurdlarında dinc yaşamağa haqları var idi. Amma ağlasığmaz vəhşiliklərlə onların yurdlarından qovulması nəticəsində Ermənistan hazırda monoetnik bir ölkəyə çevrilmişdir. Təəssüf ki, Ermənistanda yaranmış bu mənzərə dünya ictimaiyyəti tərəfindən müşahidə olunmur. Əvəzində isə Azərbaycan aparılmış erməni təbliğatlarından sonra haqsız təzyiqlərə məruz qalır. Bu istiqamətdə lazımi işlərin aparılması üçün ermənilərin kifayət qədər himayədarları da vardır. Məsələn, İngiltərədə Baronessa Koks kimi, Amerikada Barbara Bokser və Robert Menendez, Rusiyada Vladimir Kazimirov, Polşada Adam Mixnik və digərləri.

V. F. Mayevski əsərində erməni təbliğatı ilə bağlı öz fikirlərini davam etdirərək bildirir ki, erməni mətbuatının və təbliğatının belə bir mövqə tutmasının nə dərəcədə saxta və yalan olduğunu geniş araşdırmaq niyyəti yoxdur. Amma müəllif belə bir məqamı xüsusi olaraq vurğulayırdı ki, erməni məsələsi ətrafında yalanlar yaymaqla erməni milləti özü də bu yalanlara inanmalı olmuşdur, bu yalanlar ermənilərin zəkasını kütləşdirmiş, yüzlərlə

və minlərlə erməni faydalı işlərdən qoparılaq anarxiya yoluna, erməni kəndliləri üçün bədbəxtlik gətirən ənənələrin girdabına atmasıdır.

Gürcü yazıçısı İ. Çavçavadze XX əsrin əvvəllərində qonşu xalqların tarixinin mənimsənilməsi üzərində qurulmuş erməni təbliğatını belə qiymətləndirirdi: "...Erməni tarixçiləri yenə də çərənləyir və heç vaxt yaşamadıqları yerin sakinləri olurdular. Məgər aydın deyil ki, dayaz alimlər dünyanı inandırmaq istəyirlər ki, guya bu yerləri tutmağa onların tarixi haqqı var?... Bəlkə erməni alimlərinin gördükləri yuxular həqiqətdir və ola bilər ki, həmin ölkələr həqiqətən də onlara məxsus olub. Biz yalnız fikirlərini həyata keçirmək üçün erməni kitabsevərlərinin necə məharətlə və bıcılıqla yeritdiklərini göstərmək istəyirik. Belə hallarda onlar hər şeyi özlərinə aid etməklə və özgəninkini gizlədəndə heç nədən iyrenmirlər. Əgər bütün bu Yeritsovları, Xudabaşovları, Eminiovları və onlar kimilərini təzədən oxusanız görərsiniz ki, onlar öz fikirlərini və tədqiqatlarını qızıl qiymətinə qiymətləndirirlər, başqalarınınkini isə onların xeyrinə deyilsə bir quruşa da almırlar. Həmin erməni dəstəsi tarixi faktları təhrif etməklə kifayətlənmir, onlar özgə həqiqətini gizlədir, öz yalanlarını isə həqiqət kimi car çəkirlər" (Maevskiy 1993: 36-38).

Nəticə

Erməni təbliğatının bu ənənəsi bu gün erməni millətçiləri tərəfindən davam etdirilir. Bəlkə onun davam etdirilməsi üçün daha yeni və ciddi resurslar cəlb edilir. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq bu günə kimi Azərbaycanın və Cənubi Qafqazın digər bölgələrinə olan iddialar kimi, Dağlıq Qarabağa da olan iddiaların əsaslandırılması, onun dünya ictimai fikrinə yeridilməsi üçün saxtalaşdırılmış təbliğatın aparılması, erməni millətçilərinin fəaliyyətində geniş yer tutur. Bu məsələdə akademik tədqiqatçılıqla informasiya təbliğatı bir-birini tamamlayırlar və elektron informasiya vasitələrinin inkişaf etdiyi bir vaxtda bu sahələrin arasında bir sərhəd qoymaq da çətinləşir. Bütünlükdə isə bölgənin tarixinin özününküləşdirilməsi ilə erməni millətçiləri bir tərəfdən Dağlıq Qarabağın tarixi erməni torpağı olduğunu, digər tərəfdən də ermənilərin xeyli qədim bir etnos olduğunu və ona görə də onların Dağlıq Qarabağa tarixi haqqı olduğunu car çəkməyə çalışırlar. Son illərin kütləvi informasiya vasitələrində bu mövzuda erməni təbliğatçıların ictimai mühakiməyə çıxardıqları materialların sayını da müəyyənləşdirmək xeyli çətindir. Həqiqət naminə söyləmək lazımdır ki, erməni diasporu və ermənilərin havadarları tərəfindən də əməli şəkildə dəstəklənən bu kampaniyada erməni təbliğatçıları daha fəaldırlar.

Saxtalaşdırılmış tarixin təbliği ənənəsi hazırda ermənilərin həyatında elə bir əhəmiyyətə malikdir ki, ondan üz döndərilməsi erməniliyin mahiyyətini tamamilə dəyişə bilər. Əslində, saxtalaşdırılmış tarixin təbliği, o cümlədən həmin saxta təbliğatın məhsulu olan "Böyük Ermənistan", "soyqırım", türkçülüyə qarşı qan düşmənçiliyi erməniləri birləşdirən əsas dəyərlər olaraq özünü göstərməkdədir.

Erməni informasiya-təbliğat materiallarının əksəriyyətinin sonunda bir qayda olaraq məlumdur ki, hazırda Dağlıq Qarabağ ətrafında yaranan münaqişənin mahiyyəti dünya ictimaiyyətinə daha doğruluğu ilə aydın olmaqdadır. Azərbaycan xalqının haqlı tələbləri, dövlət daxilindəki etnik qurumlar barəsində beynəlxalq hüquq normaları və digər tələblər erməni millətçilərinin Azərbaycan Respublikasına qarşı işğalçılıq siyasətinin qeyri-qanuniliyini ortaya qoymağdadır. Dünyanın ən böyük və ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatları da bir mənalı şəkildə Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü tanıdığı halda Dağlıq Qarabağ kimi oyuncaq qurumun tanınmasına heç bu bölgənin işğalını həyata keçirən və bir sıra böyük dövlətlərin siyasətinin oyuncağına çevrilən Ermənistan özü də cəsarət etmir. Vaxt ötdükcə Ermənistan nəinki bölgədə, hətta dünya miqyasında təklənməkdə davam edir. Bu isə o deməkdir ki, erməni separatçı-millətçiliyinin Azərbaycan xalqının haqlı iradəsi qarşısında işğalçılığından və millətçi-separatizmindən geri çəkilməli olduğu zaman yaxınlaşmaqdadır. Lakin erməni millətçiliyinin tarixi göstərir ki, bu qüvvələr başlarına gələnərdən düzgün dərs çıxarmağı bacarmırlar. Ona görə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ədalətli şəkildə həll olunandan sonra da bu məsələ ətrafında erməni təbliğatçılıq ənənələrinin yeni çalarlarının təzahür edəcəyi istisna edilməməlidir.

KAYNAKLAR

- Azərbaycan tarixi sənədlər və nəşrlər üzrə*, Bakı, 1990.
Azərbaycan tarixi sənədlər və nəşrlər üzrə, Bakı, 1990.
Daşnaki, Bakı, 1990
Maevskiy V. F., *Armyano-tatarskaya smuta na Kavkaze kak odin iz fazisov Armyankogo voprosa*, Bakı, 1993.
Skotland Liddel, "Armyano-tatarskoe soglaşenie. Nastuplenie mira na Karabahe", <http://karabakh-doc.azerall.info/ru/arxdoc/ad020.htm>
Makkarti Castin, Makkarti Karolin, *Turki i armyane*, Bakı, 1996.
Fəna M. R., *1905-ci il hadisəsi*, Bakı, 2009.
Nəvvab M. M., *1905-1906-cı illərdə erməni-müsəlman davası*, Bakı, 1993.
Çavçavadze İ., *Erməni alimləri və fəryad edən daşlar*, Bakı, 1995.

İnternet Kaynakları

- www.karabagh.am/GlavTom/110kolco.htm; "Deportatsiya naseleniya armyanskih sel NKAO i prilagayuşti reyanav. Aprel'-İyul' 1991.
<http://sumgait.info/ring/seda-vermishheva/karabakh.deportation->
<http://artsakwebcombat.am/forum/forumdisplay.php?f=86> ;
wikipedia.org/wiki/операция_колцо_1991 "Skotland Liddel. Voyna s musul'manami. Armyane opyat' napadayut".
<http://karabakh-doc.azerall.info/ru/arxdoc/ad023.htm>
[http://az.wikipedia.org/wiki/Sumqay%C4%B1t_hadis%C9%99l%C9%99ri_\(1988\)](http://az.wikipedia.org/wiki/Sumqay%C4%B1t_hadis%C9%99l%C9%99ri_(1988))
<http://karabakh-doc.azerall.info/ru/arxdoc/ad023.htm>